

Ebussuûd Tefsiri'nde Siyakın Yeri

Yunus EKİN

Işık Akademi Yayınları, İstanbul: 2012, 295 sayfa.

Süleyman KAYA*

Kitap, isminden de anlaşılacağı gibi Ebussuûd Efendi'nin "İrşâdu'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm" isimli tefsirinde "siyak" konusunu işlemektedir. Ebussuûd Efendi (1490-1574), Osmanlı'nın zirvede olduğu dönemde yaşamıştır. Özellikle Kanûnî Sultan Süleyman'ın kendisine büyük saygı duyduğu bilinmektedir. Onun "hâlde hâldaşım, sinde sindaşım, ahiret karındaşım, tarik-i hakta yoldaşım" ifadeleri bunu göstermektedir. Yirmi sekiz yıl onbir ay şeyhülislamlık yapmış, "müftilenâm, şeyhülislâm, sultânü'l-müfessirîn, muallim-i sâni, allâme-i kül, Hoca Çelebi, Ebu Hanîfe-i Sâni" unvanlarıyla anılmıştır.

Yazara göre, Osmanlı Devleti'nin, İslâm medeniyetine özellikle ilmî açıdan katkısı yeterince incelenmemiştir. Bu durum modern dönemde müfessirler ve tefsirleri konusunda yapılan çalışmalar için de geçerlidir. Osmanlı döneminde yapılan çalışmaların "hâşiye" niteliğinden öteye gitmediği eleştirisine katılmadığını hissettiren yazar, bu olumsuz kanaatin döneme ait bir çok yazma eserin yeterince incelenmemiş olmasından kaynaklandığını düşünür. Belki de bu kanaati değiştirmeye katkı adına Kur'an'ın i'câzını özellikle de nazmında göstermeyi hedef edinen, belâğî tefsir hareketini gerek Osmanlı devrinde gerekse İslâm coğrafyasında zirvede temsil eden tefsirlerden olan İrşâdu'l-Akli's-Selîm'de "siyak" konusunu çalışır. Aslında Ebussuûd âyetleri açıklarken, âyetler arası münasebet, nazmın manaya delâleti üzerinde durur ve âyetle ilgili belâgat ve i'rab açıklamalarında bulunur. Kıraat farklılıklarına yer verir. Âyetle ilgili rivayetleri zikreder. Ayetin açıklamasında diğer âyetlerden istifade eder. Yeri geldiğinde kelâmî ve fikhî izahlarda bulunur. Dikkat çekici yönü ise bütün bu konuları ele alırken kendi görüşünü belirlemede siyaktan çokça istifade etmiş olmasıdır. Bu sebeple yazar, Osmanlı tefsir geleneğinin en önemli temsilcisi olarak da gördüğü bu tefsirin siyaka verdiği önemi ortaya koymaya çalışır. Ayrıca yazara göre âyeti siyaki gözetilerek anlamak sanki Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri gibidir ve onu anlamaya yönelik önemli bir çabadır.

Kitap, giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşur. Giriş kısmında, çalışmanın konusu, mahiyeti, önemi ve takip edilen yönteme dair açıklamalar yer alır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, skaya@ibu.edu.tr

Birinci bölümde, Ebussuûd Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, özellikle İrşâdü'l- Akl-ı Selim'in tefsir geleneğindeki konumuna ve üzerine yapılan çalışmalara değinilmiştir.

İkinci bölümde, siyak kavramıyla ilgili kavramsal çerçeve ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Siyak kavramının anlam alanı özellikle tarihî süreç göz önünde bulundurulmak suretiyle analiz edilirken semantik yöntemden istifade edilmiştir. Bunu yaparken klasik Usûl literatürü esas alınmıştır. Siyak kavramının sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuştur. Klasik ve çağdaş dönemde İslâm âlimlerinin siyak kavramına yaklaşımları zikredilerek değerlendirilmiştir. Siyak kavramının, sözlükte "s-v-k" fiil kökünden türemiş bir isim olduğu vurgulandıktan sonra yazar, kelimenin, "sözün sevk edilişi ve üslubu" anlamında klasik sözlüklerde ve Kur'an'da kullanılmadığını lügatlardan hareketle tespit etmeye çalışmıştır. Çünkü kelime, mecâzî olarak, sözün söylenişi, terkibi ve dizilişi için belli bir zaman sonra kullanılmaya başlamıştır. Yani, "sözün sevk edilmesi" anlamı, kelimenin daha sonra kazandığı bir mâna ve kullanımdır. Bu durumu yazar, kelimenin semantik gelişimi açısından önemser. Ve en azından milâdî yedinci asırda kelimenin bu anlamda kullanımının yaygın olmadığı kanaatine ulaşır.

Klasik dönem İslâm literatüründe ve tefsirlerde, kelamın maksadını ve anlamını belirleyen en temel unsurlardan biri anlamında siyak kavramı, nazmü's-siyak, nazmü'l-âye, neskü'l-âye, ruhu'l-âye, el-karîne, mukteza'l-keîâm, mülâmetü'l-keîâm, zâhiru'l-âye, el-münâsebe, fehva'l-keîâm, el-makam gibi ifadelerle dile getirilmiştir. Bu kullanım çerçevesinden hareketle siyakın, sözün maksadıyla eşdeğer bir anlam kazandığını; kelamın hem tertip, telif ve nazmını, hem öncesi ve sonrasıyla münasebetini ifade ettiğini, mütekellim ve muhatapla ilgili durumları yani karine-i haliye'yi de kapsadığını anlamaktayız. Ancak en önemli rüknü sözün sevk ediliş maksadı ve hedefidir. Siyak kavramı önceki tefsirlerde sözün hem öncesi hem de sonrası için kullanılırken sözün öncesi anlamındaki "sibak" ile birlikte kullanımının Ebussuûd'da görüldüğünü, sonra Alûsî ve Elmalılı tarafından da kullanıldığını yazarın ifadelerinden anlıyoruz.

Ayrıca yazar, siyakın modern dönemdeki karşılığını bulmaya çalışmıştır. Batıda gelişen dilbilim ve anlambilime çok kısa değinerek bu akımların İslam dünyasına etkisini vurgulamış; bu çerçevede Muhammed Abduh, Tâhâ Hüseyin, Emin el-Hûli, Muhammed Ahmed Halefullah, Nasr Hamîd Ebu Zeyd gibi arap dünyasının bir kısım temsilcilerini zikredip çok kısa olarak yöntemlerine değinmiştir. Klasik siyak anlayışının merkezinde metnin tertibi ve nazmının bulunduğunu, karine-i haliyye ile de geniş anlamda bir sosyo-kültürel çerçevenin kastedildiğini ortaya koyduktan sonra, bunun Emin el-Hûli'nin "Kur'an'ın etrafındaki çalışma" ile anlatmak istediği bağlam düzeyine tekâbül etmediği kanaatine varmıştır. Hûli'nin yaklaşımının batıda geliştirilen "context of situation"

kavramına tekâbül ettiğini belirtmiştir. Ardından çağdaş dilbilimcilerin tasavvurundaki bağlamın çok geniş bir alanı ifade ettiğini, bağlamın dilsel metni üreten olgulara, metni kuşatan tarihsel arka plana ve sosya-kültürel yapıya tekâbül ettiğini Mustafa Ünver'e dayandırarak vurgulamıştır. Sonuç bölümünde de ifade ettiği üzere yazar, siyakın bu yönüyle klasik bağlam tasavvuruyla farklılaştığını ortaya koymaya çalışmıştır. Klasik dönemde sebep-i nüzûlün âyetin siyakını tespitinde yardımcı bir unsur olarak görüldüğünü, ancak bunun modern dönemde kültürel vasata dönüştürülerek işin merkezine oturtulduğunu, klasik dönemde siyakla Kur'an'ın mucizeliği ortaya konulmaya çalışılırken modern anlayışta Kur'an dilinin beşerîliğinin ve tarihîliğinin öne çıkartıldığını buna ilave etmiştir. Öyleyse modern dönemde batıda yapılan dilbilim ve anlam bilim çalışmalarının ortaya koyduğu dilsel (linguistic context) ve durum bağlamı (context of situation) kapsamı içerisinde yer alan siyak, bu çalışmaların alanı içerisine girmekte ama birbirleriyle tamamen örtüşmemektedir.

Üçüncü bölümde ise, önce siyak kavramının tarihî kökleri ve beslendiği kaynaklar incelenmiştir. Hz. Peygamber'in tefsirinde siyak, sahâbe ve tâbiîn tefsirinde siyak ele alınmış, ardından erken dönem tefsir hareketinde siyak konusunda dikkati çeken Taberî'de siyakın varlığı gösterilmeye çalışılmıştır. İbn Atiyye, Fahrüddin Râzî, Kurtubî, İbn Teymiyye, İbn Kesîr'den kısa örnekler verilerek klasik dönemde de müfessirlerin konuya önem atfettikleri belirtilmiştir. Ardından Ebussuûd'un siyak anlayışının beslendiği temel kaynaklar ve ilmî gelenek ortaya konulmaya çalışılmış, bu konuda Ebussuûd'un seleflerinden daha ileri noktada ve özgün olduğu vurgulanmıştır. Ebussuûd'u ayrıcalıklı kılan en önemli yönlerinden birisinin siyaka verdiği bu özel önem olduğu belirtilmiştir. Ebussuûd Efendinin siyak anlayışının özel arka planı adına özellikle Abdülkâhir el-Cürcânî'nin "nazm teorisi" ele alınmış, onunla sistemleşen meânî ve beyân ilminin Zemahşerî'nin Keşşâf'ında nasıl tatbik edildiğine işaret edilmiştir. Bunun metinler arası bir karşılaştırma ile daha net görülebileceği vurgulanmıştır. Gözle görülür şekilde ve açıkça tasrih ederek tefsirinde siyaka yer veren ve bu yönüyle de Ebussuûd'u etkileyen müfessirlerden birisinin de Râzî olduğu belirtilmiştir. Beydâvî'nin "envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl" ine ise sadece Ebussuûd'a etkisi olarak değil, bizzat Osmanlı tefsir anlayışına katkısı anlamında özel vurgu yapılmıştır. Ebussuûd Efendinin gelenekten istifade etmekle beraber siyak terimini ve aynı anlama gelen nazm ve mesâk gibi terimleri tefsirinde çokça zikrettiği kaydedilmiştir. Özellikle siyakla birlikte sibak teriminin kullanımının ona özgü olduğu ve sonraki dönemlerde de kullanıldığı belirtilmiştir.

Kitabın asıl konusunu teşkil eden dördüncü bölümde ise, Ebussuûd Efendinin siyaktan ne anladığı ve onu tefsirinde nasıl kullandığı üzerinde durulmuş, tespit edilen konu başlıkları altında örneklerle ve önceki dönem tefsirlerle karşılaştırmalı olarak mesele anlatılmaya çalışılmıştır. Siyaka hangi

amaçlarla ve hangi konularda baş vurduğu, âyetlerin tefsirinde siyaka nasıl görev yüklediği ve bir tevil aracı olarak siyakı nasıl kullandığı; rivayetleri değerlendirirken, gramatik tahlillerde bulunurken, fikhî konuları izah ederken, kıraat farklılıklarıyla ilgili açıklamalar yaparken, âyetler arası münasebeti ele alırken ve âyetleri te'vîl ederken siyaktan nasıl faydalandığı ilgili örnekler üzerinden bu bölümde gösterilmiştir. Örneklerde Kur'an'ın orijinal metninin kullanılmış olması konuyu daha anlaşılır kılmıştır. Yazar, örnekleri incelerken sadece Ebussuûd'un siyaktan yararlanarak âyete getirdiği yorum üzerinde durmamış, ele aldığı her başlık altında eğer varsa Taberî, Vâhidî, Sa'lebî Begavî, Zemehşerî, Râzî, Kurtubî Beydâvî'nin tefsirlerinden seçmeler yaparak onların konuya yaklaşımını karşılaştırmalı olarak vermeye çalışmıştır. Bu yöntemle bir yandan da ilimdeki sürekliliğe, etkileşime, müfessirlerin birbirleri arasındaki organik bağlara dikkat çekilmiştir. Bu yöntem sayesinde okur Ebussuûd'un hem kaynaklarını görmüş olmakta ve hem de onlardan farklı olarak âyete getirdiği yorumu görüp Ebussuûd'un siyak konusundaki özgünlüğünü fark etmektedir. Yazarın bu bölümde Ebussuûd sonrası tefsirlerin aynı konuyu nasıl değerlendirdiklerine (Şevkânî, Âlûsî, Elmalılı gibi) temas etmesi ise müfessirin konuyla ilgili olarak kendinden sonrakilere etkisini de ortaya koymuş olmaktadır.

Sonuç kısmında ise yazar, yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuçları belli bir mantık silsilesi içerisinde özetleyerek konuyu bağlamıştır.

Genel olarak baktığımızda, konunun bir plan içerisinde, birbirini takip eder şekilde, yeterli izahlar yapılarak ve gereksiz teferruattan da kaçınılarak ilmî bir üslupla ve başarıyla ele alınmış olduğunu söyleyebiliriz. Kitap okunduğunda okuyucu hem genel anlamda siyak ve siyakın yorumdaki önemi konusunda bilgilenmiş olmakta ve hem de Ebussuûd Efendinin tefsirinde siyak konusuna verdiği önemi kavramış olmaktadır. Kitap, özellikle alanla ilgilenenler için siyak konusundaki tarihsel süreci anlamada ve konunun modern dönemde yapılan çalışmalarda nereye oturtulabileceğini kavramada katkı sağlayacak içeriktedir.